ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ WALTER VAN GERVEN της 22ας Νοεμβρίου 1990 *

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

1. Το tribunal de grande instance de Saint-Quentin και το cour d'appel de Mons υπέβαλαν προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το συμβιβαστό προς το κοινοτικό δίκαιο ενός εθνικού κανόνα δικαίου που απαγορεύει την απασχόληση μισθωτών την Κυριακή. Λόγω της ομοιότητας των κανόνων εθνικού δικαίου που εμπλέκονται στις δύο διαφορές των κυρίων δικών και ενόψει του γεγονότος ότι αμφότερες οι αιτήσεις για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως θέτουν, σε σημαντικό βαθμό, τα ίδια προβλήματα κοινοτικού δικαίου, θα ασχοληθώ στις προτάσεις μου και με τις δυο υποθέσεις.

Ιστορικό

2. Στη διαφορά της κύριας δίκης στην υπόθεση C-312/89, η Union départementale des syndicats CGT de l' Aisne ζητεί να απαγορευθεί στην επιχείρηση Conforama, η οποία πωλεί έπιπλα και οικιακές συσκευές, να λειτουργεί τα καταστήματά της την Κυριακή, και αυτό επ' απειλή χρηματικής ποινής. Το αίτημα αυτό στηρίζεται σε ορισμένες διατάξεις του κεφαλαίου 1 του τίτλου II του γαλλικού Εργατικού Κώδικα δυνάμει των οποίων η ημέρα της άπαξ της εβδομάδος αναπαύσεως των μισθωτών πρέπει να δίδεται καταρχήν την Κυριακή (βλ. τις συνδυασμένες διατάξεις του άρθρου L.221-5 και των άρθρων L.221-2 και L.221-4). Αυτός ο κανόνας αρχής προβλέπει τρία είδη εξαιρέσεων. Πρώτον, η απαγόρευση δεν ισχύει όσον αφορά ορισμένους τομείς που περιοριστικώς αναφέρονται στον Εργατικό Κώδικα, όπως τα εστιατόρια, τα νοσοκομεία, οι επιχειρήσεις ημερησίου τύπου και λοιπών εντύπων ενημερώσεως, κ.λπ. (βλ. άρθρο L.221-9 του Εργατικού Κώδικα). Δεύτερον, μπορεί να γίνει εξαίρεση όσον αφορά τις επιχειρήσεις των οποίων το προσωπικό εργάζεται καθ' ομάδας· η εφαρμογή της εξαιρέσεως αυτής εξαρτάται, καταρχήν, από τη σύναψη συλλογικής συμβάσεως εργασίας (βλ. άρθρα L.221-5-1 και L.221-10 του Εργατικού Κώδικα). Τέλος, οι τοπικές αρχές μπορούν να επιτρέπουν μερικές παρεκκλίσεις για ορισμένο χρονικό διάστημα (βλ. τα άρθρα L.221-5, L.221-7 και L.221-19 του Εργατικού Κώδικα).

Προφανώς δεν αμφισβητείται ότι οι καθών της κύριας δίκης δεν μπορούν να ζητήσουν την εφαρμογή μιας από τις προαναφερθείσες εξαιρέσεις. Ωστόσο, ισχυρίζονται, αμυνόμενοι, ότι η απαγόρευση απασχολήσεως μισθωτών την Κυριακή, που έχει θεσπιστεί με τον Εργατικό Κώδικα, πρέπει να θεωρηθεί ως ασυμβίβαστη με τα άρθρα 30 και 85 της Συνθήκης ΕΟΚ. Το αιτούν δικαστήριο, το tribunal de grande instance de Saint-Quentin, ναι μεν δέχθηκε το αίτημα υποβολής προς το Δικαστήριο προδικαστικού ερωτήματος, πλην όμως περιόρισε το ερώτημά του στην ερμηνεία του άρθρου 30 της Συνθήκης ΕΟΚ. Το σχετικό προδικαστικό ερώτημα έχει ως εξής:

« Εφαρμόζεται η έννοια του " μέτρου ισοδυνάμου αποτελέσματος " προς ποσοτικό περιορισμό επί των εισαγωγών του άρθρου 30 της Συνθήκης επί διατάξεως γενικής εφαρμογής

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ολλανδική.

έχουσας ως αποτέλεσμα την απαγόρευση της απασχολήσεως μισθωτών την Κυριακή ιδίως σε τομέα δραστηριοτήτων όπως αυτός της πωλήσεως επίπλων στο κοινό, όταν:

1) αυτός ο τομέας δραστηριοτήτων αφορά κυρίως προϊόντα εισαγωγής προερχόμενα ιδίως από χώρες της ΕΟΚ·

2) σημαντικό μέρος του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων αυτού του τομέα δραστηριοτήτων πραγματοποιείται την Κυριακή, όταν οι εν λόγω επιχειρήσεις, με δική τους πρωτοβουλία, παραβιάζουν τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου,

3) η μη λειτουργία των καταστημάτων την Κυριακή μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση του πραγματοποιουμένου κύκλου εργασιών και, κατά συνέπεια, του όγκου των εισαγωγών που προέρχονται από χώρες της Κοινότητας·

4) τέλος, η υποχρέωση της άπαξ της εβδομάδος αναπαύσεως των μισθωτών την Κυριακή δεν υφίσταται σε όλα τα κράτη μέλη;

Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, είναι δυνατόν τα χαρακτηριστικά του σχετικού τομέα δραστηριοτήτων να θεωρηθούν ότι ανταποκρίνονται στα κριτήρια που θέτει το άρθρο 36 της Συνθήκης; »

3. Ο πρώτος των καθών στη δεύτερη υπόθεση (C-332/89) είναι ο εξουσιοδοτημένος διαχειριστής της εταιρίας Trafitex η οποία εκμεταλλεύεται ένα πολυκατάστημα του οποίου διευθυντής είναι ο δεύτερος αυτών. Κατόπιν της ασκήσεως ποινικής διώξεως, αυτοί καταδικάστηκαν, την 1η Ιουλίου 1988, από το tribunal correctionnel de Charleroi σε ποινές προστίμου και, επικουρικώς, φυλακίσεως λόγω παραβάσεως των διατάξεων του βελγικού νόμου της 16ης Μαρτίου 1971 περί απασχολήσεως. Το αιτούν δικαστήριο, το cour d'appel de Mons, πρόκειται να αποφανθεί επί της εφέσεως που έχει ασκηθεί κατά της σχετικής καταδικαστικής αποφάσεως.

Το άρθρο 11 του νόμου περί απασχολήσεως ορίζει ότι απαγορεύεται η απασχόληση εργαζομένων την Κυριακή. Και η διάταξη αυτή έχει πολλές εξαιρέσεις. Σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, του εν λόγω νόμου, η απαγόρευση αυτή δεν ισχύει όσον αφορά ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων (κυρίως τους απασχολουμένους στο Δημόσιο, σε οικογενειακές επιχειρήσεις καθώς και τα πληρώματα των σκαφών αλιευτικών επιχειρήσεων). Άλλες εξαιρέσεις περιλαμβάνονται στα άρθρα 12 επ. του ίδιου νόμου και αφορούν ιδίως τη φύλαξη καθώς και τις εργασίες καθαρισμού και συντηρήσεως των χώρων των επιχειρήσεων, την καθ' ομάδας εργασία κ.λπ. Το άρθρο 13 του νόμου αυτού προβλέπει ότι ο Βασιλιάς μπορεί να καταρτίσει πίνακα των επιχειρήσεων καθώς και των εργασιών όπου είναι δυνατό να απασχολούνται εργαζόμενοι την Κυριακή. Στα καταστήματα λιανικής πωλήσεως στα οποία δεν επιτρέπεται, δυνάμει του πίνακα αυτού, η απασχόληση του προσωπικού τους την Κυριακή είναι δυνατή, με το άρθρο 14, παράγραφος 1, του εν λόγω νόμου, η απασχόληση των εργαζομένων την Κυριακή από τις 8 το πρωί έως το μεσημέρι.

Πιο συγκεκριμένα, στους καθών της κύριας δίκης προσάπτεται ότι, κατά παράβαση της προαναφερθείσας διατάξεως, απασχολούν εργαζομένους την Κυριακή μετά τις 12.00. Οι κατηγορούμενοι υποστηρίζουν ενώπιον του cour d'appel ότι η απαγόρευση αυτή είναι ασυμβίβαστη τόσο προς τις διατάξεις της Συνθήκης ΕΟΚ σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων και των υπηρεσιών όσο και με το άρθρο 85 της Συνθήκης. Κρί-

νοντας ότι τα επιχειρήματα αυτά φαίνεται, εκ πρώτης όψεως, να ευσταθούν, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα σχετικά με το ζήτημα:

« αν με τις διατάξεις των άρθρων 1, 11, 14, παράγραφος 1, 53, 54, 57, 58 και 59 του νόμου της 16ης Μαρτίου 1971, όπως έχει τροποποιηθεί κυρίως με τον νόμο της 20ής Ιουλίου 1978 και με το βασιλικό διάταγμα αριθ. 15 της 23ης Οκτωβρίου 1978, παραβιάζονται τα άρθρα 3, στοιχείο στ, 5, 30 έως 36, 59 έως 66 και 85 της Συνθήκης της Ρώμης της 25ης Μαρτίου 1957 ».

Το νόημα του ερωτήματος αυτού είναι ότι το εθνικό δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο την ερμηνεία των προαναφερθεισών διατάξεων της Συνθήκης προκειμένου να μπορέσει να εκτιμήσει το συμβιβαστό των προαναφερθεισών εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο [1].

Η ερμηνεία του άρθρου 30 της Συνθήκης

4. Για να δοθεί απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το άρθρο 30 της Συνθήκης που εξετάζονται σήμερα, μεγάλης σημασίας είναι η απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 1989, του έκτου τμήματος του Δικαστηρίου, που εκδόθηκε στην υπόθεση C-145/88, Torfaen Borough Council κατά B & Q plc (στο εξής: απόφαση B & Q) [2]. Το Cwmbran Magistrates' Court είχε ζητήσει από το Δικαστήριο να αποφανθεί αν μια εθνική κανονιστική ρύθμιση που απαγορεύει, καταρχήν, την πώληση ορισμένων εμπορευμάτων την Κυριακή μπορεί να θεωρηθεί ασυμβίβαστη με το άρθρο 30 της Συνθήκης ΕΟΚ. Στην εν λόγω υπόθεση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι:

« Το άρθρο 30 της Συνθήκης έχει την έννοια ότι η θεσπιζόμενη με αυτό απαγόρευση δεν αφορά εθνικές διατάξεις οι οποίες απαγορεύουν σε καταστήματα λιανικής πωλήσεως να λειτουργούν την Κυριακή, εφόσον τα περιοριστικά αποτελέσματα που ενδέχεται να συνεπάγονται οι εν λόγω διατάξεις για το κοινοτικό εμπόριο δεν υπερακοντίζουν τα αποτελέσματα που προσιδιάζουν σε ρυθμίσεις τέτοιου είδους. »

5. Πριν προβώ σε περισσότερο λεπτομερή εξέταση της αποφάσεως αυτής, θα ήθελα να επιστήσω την προσοχή επί της ομοιότητας που παρουσιάζουν οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις που αποτελούν το αντικείμενο της αιτήσεως στην υπόθεση C-145/88 με τις εξεταζόμενες σήμερα από το Δικαστήριο εθνικές διατάξεις.

Ενώ στην υπόθεση C-145/88 επρόκειτο για μια απαγόρευση αρχής όσον αφορά τη διενέργεια εμπορικών συναλλαγών την Κυριακή, οι υπό κρίση υποθέσεις αφορούν την απαγόρευση απασχολήσεως μισθωτών την Κυριακή. Νομίζω ότι η διαφορά αυτή δεν έχει καμιά σημασία. Προκειμένου περί της εφαρμογής του άρθρου 30 της Συνθήκης, το αποτέλεσμα επί του ενδοκοινοτικού εμπορίου που προκύπτει και από τους δύο τύπους ρυθμίσεων είναι περίπου το ίδιο. Πράγματι, στην υπόθεση C-145/88 το αιτούν δικαστήριο είχε διαπιστώσει ότι η απαγόρευση διενεργείας εμπορικών συναλλαγών την Κυριακή είχε ως συνέπεια μείωση των συνολικών πωλήσεων των επιχειρήσεων, ότι το 10 % περίπου των διατιθεμένων από την οικεία επιχείρηση εμπορευμάτων προέρχονταν από άλλα κράτη μέλη και ότι, επομένως, επρόκειτο να ακολουθήσει αντίστοιχη μείωση των εισαγωγών από άλλα κράτη μέλη. Καθώς φαίνεται, τα εθνικά δικαστήρια αντιμετωπίζουν, όσον αφορά τις υπό κρίση υποθέσεις, παρόμοια κατάσταση. Όσον αφορά το προδικαστικό ερώτημα που έχει υποβληθεί στο Δικαστήριο στην υπόθεση C-312/89 ρητώς μνημονεύονται τρεις διαπιστώσεις του αιτούντος δικαστηρίου: οι καθών

1 — Βλ. απόφαση της 20ής Απριλίου 1988, 204/87, Bekaert (Συλλογή 1988, σ. 2029, σκέψη 5), και απόφαση της 7ης Μαρτίου 1990, C-69/88, Krantz κατά Ontvanger der Directe Belastingen (Συλλογή 1990, σ. I-583, σκέψεις 7 και 8).

2 — Συλλογή 1989, σ. 3851.

εργάζονται σε τομέα δραστηριοτήτων όπου ο κύριος όγκος των σχετικών προϊόντων εισάγεται από άλλα κράτη μέλη της ΕΟΚ, σημαντικό μέρος του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων αυτού του τομέα δραστηριοτήτων πραγματοποιείται την Κυριακή, ενώ, τέλος, η μη λειτουργία την Κυριακή μπορεί να μειώσει τον κύκλο εργασιών και, κατά συνέπεια, τον όγκο εισαγωγών από άλλα κράτη μέλη.

Η απόφαση περί αιτήσεως υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στην υπόθεση C-332/89 δεν περιέχει ανάλογες διαπιστώσεις, αλλά, όπως προκύπτει από τη δικογραφία, από πραγματογνωμοσύνη που διατάχθηκε από το tribunal correctionnel de Charleroi αποδεικνύεται ότι μεταξύ του Σεπτεμβρίου 1986 και του Δεκεμβρίου 1987, 22 % περίπου του κύκλου εργασιών της επιχειρήσεως πραγματοποιήθηκε την Κυριακή και ότι, σε περίπτωση που ως ημέρα του άπαξ της εβδομάδος κλεισίματος οριζόταν η Κυριακή και όχι η Τρίτη, αυτό θα είχε ως συνέπεια μείωση κατά 13 % περίπου του κύκλου εργασιών [3]. Εξάλλου, θεωρείται δεδομένο, σύμφωνα με τη διαπίστωση του εθνικού δικαστηρίου, ότι η μείωση του κύκλου εργασιών αφορούσε και προϊόντα εισαγόμενα από άλλα κράτη μέλη. Άλλως, θα επρόκειτο για μια κατάσταση η οποία, ελλείψει οποιουδήποτε στοιχείου έχοντος σχέση με πέραν των συνόρων συναλλαγές, θα ενέπιπτε εξ ολοκλήρου στην εσωτερική σφαίρα του κράτους μέλους όπου το άρθρο 30 δεν μπορεί να εφαρμοστεί [4].

Όπως θα εκθέσω πιο κάτω, υφίσταται επίσης, όσον αφορά τους λόγους που δικαιολογούν τον νόμιμο χαρακτήρα των σχετικών εθνικών ρυθμίσεων, μια σημαντική ομοιότητα μεταξύ της ρυθμίσεως που αποτέλεσε το αντικείμενο της αποφάσεως στην υπόθεση C-145/88 και των επιμάχων στις υπό κρίση υποθέσεις μέτρων. Απλώς η σπουδαιότητα της αποφάσεως στην ανωτέρω υπόθεση παρουσιάζεται εν προκειμένω μεγαλύτερη.

6. Με την απόφαση B & Q, που εκδόθηκε στην υπόθεση C-145/88, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η επίδικη τότε ρύθμιση εφαρμοζόταν αδιακρίτως επί εισαγομένων και εγχωρίων προϊόντων (σκέψη 11). Πρέπει να παρατηρηθεί ότι η σχετική ρύθμιση εφαρμοζόταν αδιακρίτως όχι μόνο από τυπική αλλά και από ουσιαστική άποψη: από τη Διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι η παραγωγή ή η διάθεση στο εμπόριο εισαγομένων προϊόντων δεν ήταν περισσότερο δυσχερής απ' ό,τι αυτή των εγχωρίων. Υπενθυμίζω την απόφαση Cinéthèque [5], όπου το Δικαστήριο δέχθηκε ότι το συμβιβαστό με το κοινοτικό δίκαιο μιας τέτοιας ρυθμίσεως, ουδέτερης έναντι εισαγομένων και εγχωρίων προϊόντων, εξαρτάται από μια διπλή εξέταση: πρέπει, αφενός, να ελεγχθεί αν η ρύθμιση επιδιώκει σκοπό που δικαιολογείται ενόψει του κοινοτικού δικαίου και, αφετέρου, να εξεταστεί αν τα εμπόδια που προκαλεί στο ενδοκοινοτικό εμπόριο υπερβαίνουν το μέτρο που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού τον οποίον επιδιώκουν (βλ. σκέψη 12 της αποφάσεως) [6]. Εξ αυτού, το Δικαστήριο δέχθηκε, κατά τρόπο σιωπηρό αλλά μη επιδεχόμενο παρερμηνεία, ότι το σχετικό μέτρο καλυπτόταν εκ πρώτης όψεως από τη μέθοδο εξετάσεως που προκύπτει από την απόφαση Dassonville, δηλαδή ότι έπρεπε να θεωρηθεί ως « εμπορική κανονιστική ρύθμιση (...) ικανή να παρεμβάλει αμέσως ή εμμέσως, πραγματικώς ή δυνητικώς, εμπόδια στο ενδοκοινοτικό εμπόριο » [7].

3 — Βλ. το παράρτημα 2 στις παρατηρήσεις των καθών της κύριας δίκης.

4 — Η αρχή έχει τεθεί κατά τρόπο γενικό (καίτοι στο πλαίσιο της ελευθερίας εγκαταστάσεως) με την απόφαση της 8ης Δεκεμβρίου 1987, 20/87, Gauchard (Συλλογή 1987, σ. 4879, σκέψεις 11 και 12)· βλ. επίσης, όσον αφορά την πρόσφατη εφαρμογή της αρχής αυτής στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας υπηρεσιών, την απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 1990 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-54/88, C-91/88 και C-14/89, Nino κ.λπ. (Συλλογή 1990, σ. I-3537, σκέψεις 10 και 11).

5 — Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1985 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 60/84 και 61/84 (Συλλογή 1985, σ. 2605, ειδικότερα σκέψη 22).

6 — Νομίζω ότι η διατύπωση αυτή είναι περισσότερο ακριβής απ' ό,τι αυτή περιλαμβάνεται στην ανωτέρω παράγραφο 4, που χρησιμοποιήθηκε στο διατακτικό της αποφάσεως και στην οποία δεν γίνεται αναφορά « στο μέτρο που είναι αναγκαίο », αλλά μόνο στα « αποτελέσματα » που προσιδιάζουν σε μια ρύθμιση τέτοιου είδους. Το κριτήριο της « αναγκαιότητας » έχει ένα κανονιστικό περιεχόμενο, πράγμα που δεν συμβαίνει με το κριτήριο των « αποτελεσμάτων ».

7 — Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1974, 8/74 (Jurispr. 1974, σ. 837, σκέψη 5).

Θα ήθελα να προσθέσω δύο ακόμη σκέψεις. Στις προτάσεις που ανέπτυξα στην υπόθεση C-145/88, προέτεινα να περιοριστεί κάπως το εύρος της μεθόδου εξετάσεως που προκύπτει από την απόφαση Dassonville διά της εφαρμογής, σχετικά με εμπορικές ρυθμίσεις που δεν συνεπάγονται διακρίσεις μεταξύ εισαγομένων και εγχωρίων προϊόντων, του κριτηρίου της στεγανοποιήσεως της αγοράς το οποίο χρησιμοποιείται στις υποθέσεις ανταγωνισμού [8]. Στην απόφαση B & Q, το Δικαστήριο δεν συντάχθηκε με τη μέθοδο αυτή και προτίμησε να ακολουθήσει σιωπηρώς τον κανόνα του κριτηρίου Dassonville όπως είναι γενικώς διατυπωμένος. Σε περίπτωση που το Δικαστήριο ακολουθήσει άλλη οδό, ας μου επιτραπεί να παραπέμψω στις προγενέστερες αυτές προτάσεις. Επί του παρόντος, εκκινώ από την αρχή που το Δικαστήριο υιοθέτησε οριστικά για να καταλήξει στον κανόνα της αποφάσεως Dassonville και, επομένως, τον κανόνα αυτό θα λάβω ως σημείο αφετηρίας στις παρούσες προτάσεις μου. Αυτό δεν σημαίνει ότι το αποτέλεσμα της στεγανοποιήσεως της αγοράς που είναι δυνατό να συνεπάγεται μια εθνική κανονιστική ρύθμιση δεν μπορεί, και δεν πρέπει, να λαμβάνεται υπόψη όταν πρόκειται να γίνει σύγκριση μεταξύ του αποτελέσματος και του σκοπού της εξεταζομένης ρυθμίσεως, ενώ ταυτόχρονα ερευνάται αν δεδομένα εμπόδια υπερβαίνουν το μέτρο που είναι αναγκαίο (βλ. κατωτέρω παράγραφο 12).

Η δεύτερη σκέψη αφορά τις συνέπειες του κριτηρίου της αποφάσεως Dassonville για το αιτούν δικαστήριο. Καίτοι το εν λόγω δικαστήριο είναι αρμόδιο να κρίνει αν η επίμαχη εθνική ρύθμιση είναι ικανή να παρεμβάλει αμέσως ή εμμέσως, πραγματικώς ή δυνητικώς, εμπόδια στο ενδοκοινοτικό εμπόριο, ο κανόνας της αποφάσεως Dassonville που έχει υιοθετηθεί από το Δικαστήριο, και στην απόφαση B & Q, είναι τόσον ευρύς ώστε να καλύπτει κάθε ρύθμιση η οποία περιέχει, τόσο όσον αφορά τον σκοπό όσο και τα αποτελέσματά της, κάποιο στοιχείο που να έχει σχέση με κατάσταση κείμενη πέραν των συνόρων ενός κράτους. Όπως φαίνεται από τη νομολογία του Δικαστηρίου, ακόμα και ρυθμίσεις που είναι δυνατόν να παρεμβάλλουν εμπόδια στις εισαγωγές λόγω των δραστηριοτήτων ενός και μόνο εμπόρου [9] εμπίπτουν, καταρχήν, στο κριτήριο της αποφάσεως Dassonville [10], εκτός αν το Δικαστήριο κρίνει ότι συντρέχουν επαρκείς λόγοι για την αναζήτηση ενδεχομένων δικαιολογητικών στοιχείων σύμφωνα με τα άρθρα 30 ή 36 [11]. Μια ρύθμιση δεν εμπίπτει στο άρθρο 30 [12] μόνο όταν δεν θίγει τη διάθεση στο εμπόριο του οικείου προϊόντος σε στάδιο όπου είναι δυνατόν να επηρεάζεται το ενδοκοινοτικό εμπόριο [13] ή δεν αφορά άλλους τρόπους διαθέσεως στο εμπόριο του ίδιου προϊόντος [14] ή η διάθεση στο εμπόριο του προϊόντος αυτού εξακολουθεί να είναι δυνατή μέσω εναλλακτικών κυκλωμάτων [15].

7. Εφόσον με την απόφαση B & Q το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η απαγόρευση του άρθρου 30 ισχύει καταρχήν και όσον αφορά την υποχρέωση να μη λειτουργούν τα καταστήματα λιανικής πωλήσεως την Κυριακή, το ίδιο συμπέρασμα επιβάλλεται, ενόψει της ομοιότητας

8 — Προτάσεις που αναπτύχθηκαν κατά τη συνεδρίαση της 29ης Ιουνίου 1989 (Συλλογή 1989, σ. 3865, παράγραφοι 13 έως 15).

9 — Αυτό δεν θα συνέβαινε εν προκειμένω αν προέκυπτε ότι, όσον αφορά το οικείο προϊόν, ο έμπορος εκάλυπτε πλήρως κατά τις άλλες ημέρες της εβδομάδας τη μείωση που υπέστη ο κύκλος εργασιών του λόγω της απαγορεύσεως απασχολήσεως εργαζομένων την Κυριακή.

10 — Βλ. την απόφαση της 16ης Μαΐου 1989, 382/87, Buet, (Συλλογή 1989, σ. 1235, σκέψεις 7 έως 9), καθώς και την απόφαση B & Q.

11 — Και αυτό προφανώς συμβαίνει στην απόφαση B & Q στην οποία η ύπαρξη δικαιολογητικού στοιχείου αναζητείται ενόψει των αποτελεσμάτων επί των κοινοτικών συναλλαγών που *θα μπορούσαν ενδεχομένως* να προκύψουν από την εξεταζόμενη εθνική κανονιστική ρύθμιση: βλ. το διατακτικό της αποφάσεως.

12 — Από τις δύο τελευταίες περιπτώσεις προκύπτει ότι το Δικαστήριο αναγνωρίζει τη δυνατότητα αντισταθμίσεως της μειώσεως του κύκλου εργασιών ενός εμπόρου από τις πρόσθετες πωλήσεις που πραγματοποιούνται από άλλους εμπόρους στο ίδιο κράτος μέλος. Το Δικαστήριο στηρίζεται προς τούτο σε απλές δυνατότητες έχουσες σχέσεις με το *πεδίο εφαρμογής* της εξεταζομένης ρυθμίσεως (βλ., π. χ., την προαναφερθείσα στην υποσημείωση 12 απόφαση Oebel, σκέψη 19), χωρίς να παραπέμπει σε αριθμητικά στοιχεία, πράγμα που θα ήταν άλλωστε δυσχερές στην πράξη.

13 — Απόφαση της 14ης Ιουλίου 1981, 155/80, Oebel (Συλλογή 1981, σ. 1993, σκέψεις 19 και 20). Βλ. επίσης την απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 1986, 148/85, Forest (Συλλογή 1981, σ. 3449, σκέψη 19).

14 — Απόφαση της 31ης Μαρτίου 1982, 75/81, Blesgen (Συλλογή 1982, σ. 1211, σκέψη 9).

15 — Βλ. την απόφαση της 11ης Ιουλίου 1990, C-23/89, Quietlynn (Συλλογή 1990, σ. I-3059, σκέψη 11).

που έχει ανωτέρω (παράγραφος 5) διαπιστωθεί, όσον αφορά την επίδικη εν προκειμένω απαγόρευση απασχολήσεως εργαζομένων την Κυριακή, τουλάχιστον κατά το μέτρο που και στις δύο περιπτώσεις το εθνικό δικαστήριο έχει διαπιστώσει ότι η σχετική ρύθμιση είναι ικανή να παρεμβάλλει δυνητικώς, κατά την έννοια του κριτηρίου της αποφάσεως Dassonville, εμπόδια στις εισαγωγές.

Ωστόσο, δεν πρέπει να σταματήσω εδώ, διότι έτσι θα μπορούσε να διαφύγει της προσοχής μου ένα σημαντικό στοιχείο στο οποίο η Επιτροπή έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στις παρατηρήσεις της. Εν ολίγοις στην απόφαση B & Q το Δικαστήριο δέχθηκε ότι το ζήτημα αν τα αποτελέσματα μιας δεδομένης εθνικής ρυθμίσεως πράγματι υπερβαίνουν το πλαίσιο (όπως αυτό απαιτείται από την απόφαση: βλ. την ανωτέρω παράγραφο 6) μιας εμπορικής ρυθμίσεως που φέρεται ως δικαιολογημένη εμπίπτει στην εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών η οποία είναι της αρμοδιότητας του εθνικού δικαστηρίου (σκέψη 16 της αποφάσεως).

Η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι η εκτίμηση της ανάγκης και της αναλογικότητας μιας συγκεκριμένης κανονιστικής ρυθμίσεως δεν μπορεί να επαφίεται στα εθνικά δικαστήρια και προβάλλει προς τούτο πειστικά, κατά τη γνώμη μου, επιχειρήματα. Ασφαλώς, το Δικαστήριο δεν έχει την εξουσία να αποφαίνεται στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 177 της Συνθήκης επί του κύρους μιας εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως. Παρ' όλ' αυτά, το Δικαστήριο πάντοτε έκρινε ότι, στο πλαίσιο της συνεργασίας του με τα εθνικά δικαστήρια που έχει θεσπιστεί με τη διάταξη αυτή, είναι αρμόδιο να εξάγει τα στοιχεία του κοινοτικού δικαίου των οποίων η ερμηνεία είναι αναγκαία για την επίλυση από τα εθνικά δικαστήρια, σύμφωνα με τους κοινοτικούς κανόνες, των διαφορών που υποβάλλονται στην κρίση τους [16]. Μόνο η μέθοδος αυτή επιτρέπει τη διασφάλιση του κύριου σκοπού της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικών αποφάσεων ο οποίος συνίσταται στην εξασφάλιση της ομοιόμορφης εφαρμογής των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου εντός της Κοινότητας, προκειμένου τα αποτελέσματά τους να μη διαφέρουν ανάλογα με την ερμηνεία που τους δίδεται στα διάφορα κράτη μέλη [17].

Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της έρευνας που διενεργεί ένα εθνικό δικαστήριο για την εκτίμηση του συμβιβαστού μιας εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως, αυτό σημαίνει ότι στο αιτούν δικαστήριο έχουν παρασχεθεί αρκούντως ακριβή κριτήρια ώστε να μπορεί αυτό να ελέγχει τη συμφωνία μιας εθνικής ρυθμίσεως με το κοινοτικό δίκαιο [18]. Στις αποφάσεις του σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, το Δικαστήριο πάντοτε τηρεί με σχολαστικότητα την αρχή αυτή [19], και ας μου επιτραπεί να του συστήσω θερμώς να συνεχίσει την τακτική αυτή.

Βεβαίως, όσον αφορά τις υποθέσεις που έχουν τώρα υποβληθεί στην κρίση του Δικαστηρίου, είναι λιγότερο αναγκαίο να καθοριστούν συγκεκριμένα κριτήρια διότι, μετά την απόφαση B & Q, το σχετικό πρόβλημα μπορεί ευκόλως να επιλυθεί. Ωστόσο, ακόμα και σε απλές περιπτώσεις, πρέπει πάντοτε η λύση να εντάσσεται σε ένα γενικό πλαίσιο, άλλως ανακύπτει ο κίνδυνος μιας άτακτης περιπτωσιολογίας επί της οποίας είναι σχεδόν αδύνατο να στηρίζονται τα εθνικά δικαστήρια.

8. Στο πλαίσιο της έρευνάς μου για γενικά κριτήρια πρόκειται να εξετάσω καταρχάς, σύμφωνα με τη συλλογιστική που ακολουθήθηκε στην απόφαση B & Q, το πότε μπορεί να

16 — Βλ., π.χ., τις αποφάσεις της 13ης Μαρτίου 1984, 16/83, Prantl (Συλλογή 1984, σ. 1299), και της 14ης Οκτωβρίου 1980, 812/79, Burgoa (Jurispr. 1980, σ. 2787, συγκεκριμένα σκέψη 13).

17 — Βλ., π.χ., απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 1990, C-192/89, Sevince κατά Staatssecretaris van Justitie (Συλλογή 1990, σ. I-3461, σκέψη 11).

18 — Το ότι η απόφαση B & Q αφήνει, επί του σημείου αυτού, περισσότερα από ένα ερωτήματα αναπάντητα καταφαίνεται από την υπόθεση C-304/90 που μόλις πρωτοκολλήθηκε στο Δικαστήριο και με την οποία το « Reading and Sonning Magistrates' Court » υποβάλλει μία σειρά λεπτομερών ερωτημάτων επί της ερμηνείας της αποφάσεως και συγκεκριμένα όσον αφορά τον τρόπο που γίνεται ο έλεγχος της αναλογικότητας (βλ. το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στην εν λόγω υπόθεση).

19 — Βλ., π.χ., την απόφαση της 11ης Ιουλίου 1985, Cinéthèque, που έχω ήδη αναφέρει στην υποσημείωση 5, σκέψεις 22 και 23, και την απόφαση της 14ης Ιουλίου 1988, 407/85, 3 Glocken κ.λπ. κατά USL Centro Sud κ.λπ. (Συλλογή 1988, σ. 4233, σκέψεις 12 έως 27). Βλ., επίσης, την απόφαση της 7ης Μαρτίου 1990, C-362/88, GB-Inno-BM (Συλλογή 1990, σ. I-667).

λεχθεί ότι μια εθνική νομοθεσία, η οποία, όπως η υπό κρίση, είναι απολύτως ουδέτερη τόσο έναντι των εισαγομένων όσο και έναντι των εγχωρίων προϊόντων, επιδιώκει σκοπό θεμιτό από πλευράς κοινοτικού δικαίου, για να ερευνήσω στη συνέχεια το πρόβλημα αν τα ενδεχόμενα εμπόδια που οι κανονιστικές ρυθμίσεις παρεμβάλλουν στις συναλλαγές υπερβαίνουν το μέτρο που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση του επιδιωκομένου σκοπού.

Αυτό προϋποθέτει μια τριπλή έρευνα, δηλαδή την εξέταση του θεμιτού ή όχι χαρακτήρα του επιδιωκομένου από την ρύθμιση σκοπού (οι κατωτέρω παράγραφοι 9 έως 11), της φύσεως των εμποδίων που αυτή προκαλεί (παράγραφος 12) και, τέλος, της αναγκαιότητας τέτοιων εμποδίων (παράγραφοι 13 και 14).

9. Θα ήθελα, καταρχάς, να εξετάσω το ζήτημα αν η επίδικη ρύθμιση επιδιώκει σκοπό θεμιτό από πλευράς κοινοτικού δικαίου. Στις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο δεν γίνεται καμία προσπάθεια να συνδεθεί η εν λόγω ρύθμιση με κάποιον από τους δικαιολογητικούς λόγους που απαριθμούνται στο άρθρο 36. Ούτε στην απόφαση B & Q συμβαίνει κάτι τέτοιο. Κι' αυτό νομίζω ορθώς, δεδομένου ότι η μόνη δικαιολογία που μπορεί λογικώς να ευσταθήσει έχει σχέση με την προστασία της δημόσιας υγείας. Όμως, καίτοι η απαγόρευση απασχολήσεως των εργαζομένων την Κυριακή ευνοεί ασφαλώς την ανάπαυση των εργαζομένων και επομένως « την υγεία (...) των ανθρώπων », επιδιώκει ωστόσο, όπως θα εκθέσω κατωτέρω, ακριβώς όπως και η απαγόρευση λειτουργίας την Κυριακή αφορώσα τους ανεξαρτήτους εμπόρους, και έναν άλλο σκοπό [20].

Δεν συμβαίνει το ίδιο όσον αφορά τους « επιτακτικής φύσεως λόγους » που έχουν γίνει δεκτοί με την αρχή που απορρέει από την απόφαση « Cassis de Dijon » [21]. Η προστασία του εργασιακού περιβάλλοντος (που ρητώς μνημονεύεται στο άρθρο 100 Α της Συνθήκης) και η ευημερία των εργαζομένων που συνδέεται μ' αυτό μπορούν, αναμφιβόλως, να θεωρηθούν ως επιτακτικής φύσεως λόγοι. Εντούτοις, καμιά από τις επιταγές αυτές δεν είναι από μόνη της αρκετή διότι, όπως ισχυρίζονται οι καθών στην υπόθεση C-312/89, οι επιταγές αυτές δεν δικαιολογούν επαρκώς την επιβολή μιας συγκεκριμένης ημέρας, δηλαδή της Κυριακής, για την άπαξ της εβδομάδος ανάπαυση των εργαζομένων. Μια ρύθμιση που απαγορεύει την απασχόληση μισθωτών την Κυριακή δικαιολογείται μόνο αν θεωρηθεί ως συμβιβαζόμενο με το κοινοτικό δίκαιο το γεγονός ότι το κράτος μέλος επιλέγει να απαγορεύει την απασχόληση εργαζομένων ή τη λειτουργία καταστημάτων την Κυριακή προκειμένου οι ιδιώτες να μπορούν όσο το δυνατό περισσότερο να απολαμβάνουν την ίδια ημέρα αναπαύσεως, όντας έτσι απερίσπαστοι για άλλου είδους κοινές, μη επαγγελματικές, δραστηριότητες (όπως οικογενειακές, θρησκευτικές, πολιτιστικές, αθλητικές). Αυτό σημαίνει όμως ότι ο κατάλογος των επιτακτικών λόγων αυξάνεται κατά έναν ακόμα δικαιολογητικό λόγο.

10. Ως προς το σημείο αυτό, η απόφαση B & Q μαρτυρεί μια αξιοπαρατήρητη εξέλιξη. Πράγματι, παραπέμπει καταρχάς στην απόφαση Oebel του 1981 [22] με την οποία το Δικαστήριο δέχθηκε — έστω και αν αυτό δεν έγινε κατά τρόπο άμεσο στο πλαίσιο της εκτιμήσεως ενός ενδεχομένου δικαιολογητικού λόγου — ότι η απαγόρευση παραγωγής πριν από τις τέσσερις το πρωί, στον τομέα της αρτοποιίας και της ζαχαροπλαστικής στη Γερμανία

« (...) συνιστά θεμιτή επιλογή οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής σύμφωνη προς τους επιδιωκομένους από τη Συνθήκη στόχους γενικού συμφέροντος. Πράγματι, η απαγόρευση αυτή αποσκοπεί στη βελτίωση των όρων εργασίας σε έναν τομέα προδήλως ευαίσθητο που χαρακτηρίζεται εξ απόψεως διαδικασίας

20 — Αν ο σκοπός της απαγορεύσεως ήταν η υγεία των ανθρώπων, δεν θα ήταν τότε δικαιολογημένη η απαίτηση της ίδιας υποχρεωτικώς ημέρας αναπαύσεως: βλ. κατωτέρω στο κείμενο.

21 — Που εγκαινιάστηκε με την απόφαση της 20ής Φεβρουαρίου 1979, 120/78, Rewe (Jurispr. 1979, σ. 649, σκέψη 8).

22 — Απόφαση της 14ης Ιουλίου 1981 (που έχει ήδη μνημονευθεί στην υποσημείωση 12).

παραγωγής από ιδιαιτερότητες, οι οποίες συνδέονται τόσο με την ποιότητα των προϊόντων, όσο και με τις συνήθειες των καταναλωτών » (σκέψη 12).

Ακολουθώντας τη συλλογιστική αυτή στην απόφαση B & Q, τη φορά αυτή πράγματι στο πλαίσιο της εξετάσεως ενός δικαιολογητικού λόγου, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι:

« Το αυτό πρέπει να γίνει δεκτό και για τις εθνικές ρυθμίσεις που αφορούν τις ώρες λειτουργίας των καταστημάτων λιανικής πωλήσεως. Η εν λόγω ρυθμίσεις εκφράζουν πράγματι ορισμένες πολιτικές και οικονομικές επιλογές, καθόσον αποσκοπούν στην εξασφάλιση μιας κατανομής των ωρών εργασίας και αναπαύσεως προσαρμοσμένης στις εθνικές ή τοπικές κοινωνικές και πολιτιστικές ιδιομορφίες, η εκτίμηση των οποίων, στην παρούσα φάση εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, εναπόκεινται στα κράτη μέλη (...) » (σκέψη 14)[23].

Στην απόφαση αυτή, καθώς και σε άλλες[24], μπορεί να διακριθεί κάποια τάση του Δικαστηρίου να αναγνωρίζει, εκτός από τους « κλασσικούς » δικαιολογητικούς λόγους που στηρίζονται στις αρχές της αποφάσεως « Cassis de Dijon » (όπως η άμυνα των καταναλωτών, η διασφάλιση της ευθύτητας των εμπορικών συναλλαγών και, σε συνδυασμό με τους δύο προηγουμένους, ο σκοπός της διαφάνειας της αγοράς, η αποτελεσματικότητα των δημοσιονομικών ελέγχων, η προστασία του περιβάλλοντος και του εργασιακού χώρου) — ορισμένοι από τους οποίους έχουν ήδη περιληφθεί στο άρθρο 100 A της Συνθήκης ΕΟΚ —, και άλλους « επιτακτικής φύσεως λόγους » τους οποίους και συνενώνει, με ή χωρίς τους προηγουμένους, υπό έναν κοινό παρονομαστή. Τέτοιος παρονομαστής θα μπορούσε να είναι π.χ.: όλες οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις των οποίων η εφαρμογή συνεπάγεται επιλογές πολιτικής, πολιτιστικές και/ή κοινωνικοοικονομικής φύσεως δυνάμενες να περιληφθούν στους γενικού συμφέροντος σκοπούς που επιδιώκονται από τη Συνθήκη (όπως αυτοί που αναφέρονται στο άρθρο 100 A) και/ή έχουν προσαρμοστεί στις κοινωνικοπολιτιστικές ή άλλες, εθνικές ή τοπικές, ιδιομορφίες, των οποίων η εκτίμηση ανήκει, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, στα κράτη μέλη.

Στην πραγματικότητα πρόκειται — αν ληφθεί ως σημείο αφετηρίας η ευρεία μέθοδος εξετάσεως που προκύπτει από την απόφαση Dassonville — περί της καλύτερης δυνατής ενοποίησης υπό μία γενική αλλά ωστόσο περιοριστική έκφραση των αναριθμήτων δυνητικών δικαιολογητικών λόγων. Από την προσπάθεια που έγινε ανωτέρω καταδεικνύεται ότι μια τέτοια διατύπωση, λόγω των ασαφών εννοιών που περιλαμβάνει, δεν μπορεί να αποτελέσει ασφαλή οδηγό. Αυτό δεν σημαίνει εντούτοις ότι η προσπάθεια αυτή στερείται οποιασδήποτε ενδεικτικής αξίας. Είναι σαφές, π.χ., ότι ο καθορισμός της Κυριακής ως ημέρας γενικής αναπαύσεως εμπίπτει στον ορισμό, αφού αυτή είναι άλλωστε και η βούληση του Δικαστηρίου, όπως έχει εκφραστεί στην απόφασή του B & Q: η επιβολή μιας τουλάχιστον ημέρας αναπαύσεως την εβδομάδα αποτελεί αναμφισβήτητα πολιτική επιλογή, η οποία εντάσσεται στο πνεύμα της προστασίας του εργασιακού χώρου και της υγείας των προσώπων, δηλαδή σκοπών που αναγνωρίζονται από τη Συνθήκη. Το γεγονός ότι ως τέτοια ημέρα έχει καθοριστεί η Κυριακή αποτελεί επιλογή προσαρμοσμένη στις κοινωνικοπολιτιστικές ιδιομορφίες του κράτους μέλους.

11. Η δυσχέρεια ανευρέσεως ασφαλούς κατευθυντήριας γραμμής σχετικά με τους δικαιολογητικούς λόγους καθιστά ακόμα περισσότερο σημαντική τη διατήρηση μιας ορθής κατανομής των έργων μεταξύ εθνικών δικαστηρίων και Δικαστηρίου. Βεβαίως, στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται, κατά κύριο λόγο, ο έλεγχος της συμφωνίας με το κοινοτικό δίκαιο

23 — Βλ. επίσης τη συνέχιση του χωρίου αυτού, στην κατωτέρω παράγραφο 12.

24 — Βλ., συγκεκριμένα, την απόφαση Cinéthèque της 11ης Ιουλίου 1985 (που έχει ήδη μνημονευθεί στην ανωτέρω υποσημείωση 5).

μιας συγκεκριμένης εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως και η έρευνα αν η εν λόγω ρύθμιση μπορεί να είναι δικαιολογημένη, λαμβανομένης όμως ταυτόχρονα υπόψη της νομολογίας του Δικαστηρίου. Αυτό σημαίνει κατά τη γνώμη μου ότι, όταν ένας δικαιολογητικός λόγος του οποίου γίνεται επίκληση σχετικά με μια εθνική κανονιστική ρύθμιση ενώπιον εθνικού δικαστηρίου δεν περιλαμβάνεται στους λόγους που έχουν ήδη ρητώς επισημανθεί από το Δικαστήριο, το οικείο εθνικό δικαστήριο πρέπει να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, οπότε το Δικαστήριο θα πρέπει να αποφασίσει αν ο νέος δικαιολογητικός λόγος που προβάλλεται μπορεί να γίνει δεκτός.

Αν η απάντηση είναι καταφατική, τότε το εθνικό δικαστήριο είναι αρμόδιο να εξετάσει αν η εθνική κανονιστική ρύθμιση, όπως έχει σχεδιαστεί και εφαρμοστεί στην πράξη, επιδιώκει οπωσδήποτε τον σκοπό σχετικά με τον οποίο το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι συνάδει με το πνεύμα της Συνθήκης ή αν η εν λόγω ρύθμιση χρησιμοποιείται για άλλο σκοπό. Έτσι, τα εθνικά δικαστήρια έχουν επίσης την εξουσία να εκτιμούν αν πρέπει να προσδοθεί κάποιο αποτέλεσμα σε αιτιάσεις, όπως αυτές που προβάλλονται από τους καθών στις κύριες δίκες, σχετικά με την ασυνέπεια και τη σποραδική ή ετερόκλητη εφαρμογή των εξεταζομένων ρυθμίσεων. Εφόσον μια τέτοια εφαρμογή δεν αποδυναμώνει τη δικαιολόγηση σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο της σχετικής ρυθμίσεως, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί του θέματος αυτού.

12. Στη συνέχεια, αν προκύψει, όσον αφορά την εξεταζόμενη κανονιστική ρύθμιση, η ύπαρξη κάποιου δικαιολογητικού λόγου, επιβάλλεται τότε να εξεταστεί η φύση και η έκταση των εμποδίων που αυτή προκαλεί. Όπως επίσης προκύπτει από τη νομολογία, το Δικαστήριο έχει διατυπώσει, επ' ευκαιρία σχετικών με ζητήματα ερμηνείας προδικαστικών ερωτημάτων, τις κατευθυντήριες οδηγίες τις οποίες τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν υπόψη.

Επί του θέματος αυτού έχει πρωτίστως σημασία να τονιστεί ότι η εθνική κανονιστική ρύθμιση εφαρμόζεται αδιακρίτως επί εισαγομένων και εγχωρίων προϊόντων, χωρίς να έχει, άλλωστε, ως αποτέλεσμα να καθίσταται η εμπορία των εισαγομένων προϊόντων δυσχερέστερη απ' ό,τι αυτή των εγχωρίων. Όταν μια εθνική κανονιστική ρύθμιση δεν εισάγει, ούτε τύπους ούτε ουσία, δυσμενή διάκριση, πρέπει στη συνέχεια να ελεγχθεί αν η εν λόγω ρύθμιση έχει ως « αντικείμενο να κατευθύνει το εμπόριο μεταξύ των κρατών »[25]. Ρύθμιση η οποία επιβάλλει περιορισμούς όσον αφορά τις ώρες λειτουργίας των καταστημάτων ή της απασχολήσεως των εργαζομένων την Κυριακή και, με άλλα λόγια, αφορά έναν τρόπο ασκήσεως εμπορικών δραστηριοτήτων που δεν εστιάζεται γύρω από συγκεκριμένο προϊόν δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως έχουσα τέτοιο αντικείμενο.

Ωστόσο, ακόμα και τότε, θα πρέπει να ελεγχθεί αν η εν λόγω ρύθμιση μπορεί να παράγει « μη επιθυμητό » αποτέλεσμα στο ενδοκοινοτικό εμπόριο υπό την ευρεία έννοια που έχει δοθεί σ' αυτό από τον κανόνα της αποφάσεως Dassonville. Αυτό ασφαλώς θα μπορούσε να συμβεί αν η ρύθμιση εμπόδιζε κατά τον άλφα ή βήτα τρόπο την αλληλοδιείσδυση των εγχωρίων αγορών στο εσωτερικό της κοινής αγοράς, π.χ. εφόσον είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της στεγανοποιήσεως μιας αγοράς εντός ενός κράτους μέλους, καθιστώντας έτσι την πρόσβαση στην εγχώρια αγορά δυσχερέστερη (επαχθέστερη) ή λιγότερο ελκυστική (μη επικερδή) για τους παραγωγούς ή πωλητές εμπορευμάτων προελεύσεως από άλλα κράτη μέλη[26]. Κάτι τέτοιο δεν είναι, άλλωστε, λογικό να λεχθεί όσον αφορά μια ρύθμιση που

25 — Βλ. την απόφαση B & Q, σκέψη 14, τελευταία γραμμή. Η έκφραση αυτή εμφανίζεται και σε άλλες αποφάσεις: βλ., π.χ., στην απόφαση Quietlynn, που έχει ήδη μνημονευθεί στην υποσημείωση 15, σκέψη 11, στην απόφαση Krantz, που έχει ήδη μνημονευθεί στην υποσημείωση 1, σκέψη 11, και στην απόφαση Cinéthèque, που έχει ήδη μνημονευθεί στην υποσημείωση 5, σκέψη 21 (όπου το Δικαστήριο δέχθηκε ότι αυτό συμβαίνει όσον αφορά *όλα* τα συστήματα που εφαρμόζονται αδιακρίτως επί εγχωρίων και εισαγομένων προϊόντων).

26 — Βλ. επί του σημείου αυτού τις προτάσεις μου όπως έχουν λεπτομερώς αναπτυχθεί στην υπόθεση C-145/88, παράγραφοι 17 έως 25, που έχουν μνημονευθεί στην υποσημείωση 8.

απαγορεύει την απασχόληση εργαζομένων την Κυριακή.

13. Ανάλογα με το αν η εξέταση των αποτελεσμάτων μιας ρυθμίσεως αποκαλύψει εμπόδια κατά το μάλλον ή ήττον σοβαρά, στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές, θα μπορεί να αναγνωριστεί, κατά το μάλλον ή ήττον ευχερώς, ότι η ρύθμιση αυτή, σύμφωνα με τη διατύπωση της αποφάσεως B & Q (σκέψη 12), «(δεν υπερβαίνει) το μέτρο που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και εφόσον ο σκοπός αυτός (είναι) θεμιτός από πλευράς κοινοτικού δικαίου». Έτσι, ρύθμιση που προκαλεί καταφανή στεγανοποίηση των αγορών, έστω και αν δεν έχει ως αποτέλεσμα να κατευθύνει τα εμπορικά ρεύματα μεταξύ των κρατών, θα υπερβεί ταχέως το μέτρο που είναι απολύτως αναγκαίο για τη διασφάλιση του επιδιωκόμενου από τη ρύθμιση σκοπού [27].

Αντιθέτως, ρυθμίσεις όπως οι εξεταζόμενες εν προκειμένω, οι οποίες δεν έχουν ως αντικείμενο τη ρύθμιση των εμπορικών ρευμάτων μεταξύ των κρατών ούτε, άλλωστε, δημιουργούν στεγανοποίηση της αγοράς, μπορούν ευχερώς να θεωρηθούν ότι παραμένουν εντός των ορίων του αναγκαίου.

14. Έτσι φθάνω στις κλασικές επιταγές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας που εφαρμόζει το Δικαστήριο. Καίτοι, στη νομολογία του Δικαστηρίου, οι δύο επιταγές συχνά εξετάζονται ταυτόχρονα, στο πλαίσιο μιας αναλύσεως που επικεντρώνεται σε συγκεκριμένη έννομη και πραγματική κατάσταση [28], οι δύο έννοιες δεν συμπίπτουν [29]. Η επιταγή της αναγκαιότητας συνεπάγεται δύο πράγματα: πρώτον, ότι η οικεία εθνική κανονιστική ρύθμιση είναι πράγματι κατάλληλη από πλευράς του επιδιωκομένου σκοπού, με άλλα λόγια, ότι υφίσταται, τουλάχιστον δυνητικώς, αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ του ληφθέντος μέτρου και του επιδιωκόμενου σκοπού· δεύτερον, ότι δεν υφίσταται, παράλληλα με τη σχετική ρύθμιση, εναλλακτική λύση εξίσου αποτελεσματική, αλλ' η οποία να παρεμβάλλει λιγότερα εμπόδια στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές (το κριτήριο της λιγότερο περιοριστικής εναλλακτικής λύσεως). Αντιθέτως, το κριτήριο της εναλλακτικότητας σημαίνει ότι ένα μέτρο, έστω και αν είναι κατάλληλο και αποτελεί τη λιγότερο περιοριστική εναλλακτική λύση, είναι ωστόσο ασυμβίβαστο με το άρθρο 30 (και, επομένως, πρέπει να αντικατασταθεί από λιγότερο αποτελεσματική ρύθμιση) όταν τα εμπόδια που αυτό προκαλεί στο ενδοκοινοτικό εμπόριο είναι δυσανάλογα σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Νομίζω ότι ο κανόνας που εφαρμόστηκε στην απόφαση B & Q, κατά τον οποίο τα ενδεχόμενα εμπόδια στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές δεν πρέπει να υπερβαίνουν το μέτρο που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκομένου σκοπού, εκφράζει τις δύο όψεις του προαναφερθέντος κριτηρίου της αναγκαιότητας: η περιοριστική εθνική κανονιστική ρύθμιση είναι κατάλληλη ενόψει του επιδιωκόμενου σκοπού, δεδομένου ότι είναι αναγκαία για την επίτευξη του σκοπού αυτού και, επομένως, γι' αυτόν προορίζεται· δεν μπορεί αυτή να υπερβαίνει το μέτρο που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, πράγμα που συνεπάγεται ότι δεν υφίσταται λιγότερο περιοριστική εναλλακτική λύση. Ωστόσο, το κριτήριο της

27 — Ενδέχεται τότε η εν λόγω ρύθμιση να μπορεί να χαρακτηριστεί ως «συγκεκαλυμμένος περιορισμός στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών», κατά την έννοια του άρθρου 36, τελευταία φράση, οπότε κανένας δικαιολογητικός λόγος δεν μπορεί να προβληθεί, ούτε σύμφωνα με το άρθρο 30 ούτε σύμφωνα με το άρθρο 36. Ας γίνει σύγκριση της αποφάσεως της 3ης Δεκεμβρίου 1981, 1/81, Pfizer κατά Eurim-Pharm (Συλλογή 1981, σ. 2913), στην οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι η άσκηση ενός δικαιώματος επί σήματος συνεπαγόμενη τη δημιουργία τεχνητής στεγανοποιήσεως των αγορών στο πλαίσιο της Κοινότητας αντέβαινε προς το άρθρο 36 (βλ. επίσης τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Capotorti στην υπόθεση εκείνη, ειδικότερα στη σελίδα 2935).

28 — Βλ., π.χ., την απόφαση της 20ής Μαΐου 1976, 104/75, de Peijper (Jurispr. 1976, σ. 613, σκέψεις 21 και 22), και την απόφαση της 8ης Φεβρουαρίου 1983, 124/81, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Συλλογή 1983, σ. 203, σκέψη 16). Βλ. επίσης την απόφαση Buet που έχει μνημονευθεί στην ανωτέρω υποσημείωση 10, σκέψεις 11, 12 και 15.

29 — Βλ. επίσης τις προτάσεις μου στην απόφαση της 23ης Μαΐου 1990, 169/89, Gourmetterie van den Burg (Συλλογή 1990, σ. I-2143, παράγραφοι 8 επ.).

αναλογικότητας δεν περιλαμβάνεται εδώ, δεδομένου ότι, δυνάμει του κριτηρίου αυτού, μια οπωσδήποτε ουσιώδης για την επίτευξη του σκοπού ρύθμιση, η οποία, όπως είναι επόμενο, δεν υπερβαίνει το μέτρο που είναι αναγκαίο, πρέπει παρ' όλ' αυτά να εγκαταλειφθεί από το κράτος μέλος.

Μήπως αυτό σημαίνει ότι με την απόφαση B & Q το Δικαστήριο αρνήθηκε να εφαρμόσει την αναλογικότητα εγκαταλείποντας έτσι την προγενέστερη νομολογία του; Δεν το νομίζω: το Δικαστήριο δεν είχε ανάγκη το κριτήριο της αναλογικότητας στην υπόθεση C-145/88 — όπως ούτε άλλωστε και στις υπό κρίση υποθέσεις — δεδομένου ότι ήταν ευθύς εξαρχής προφανές, και αυτό ακριβώς συμβαίνει εν προκειμένω —, ότι τα εμπόδια που είχαν παρεμβληθεί από τις σχετικές εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις δεν ήταν ασφαλώς ικανά να ωθήσουν τα κράτη μέλη στο να παραιτηθούν από ένα μέτρο που ήταν αναγκαίο για την επίτευξη ενός θεμιτού σκοπού. Αντιθέτως, σε περίπτωση που τα εμπόδια θα μπορούσαν να διακυβεύσουν την πραγματοποίηση της κοινής αγοράς, θα μπορούσε, τότε, να τεθεί σοβαρώς το ερώτημα αν εξακολουθούν αυτά πάντοτε να είναι ανάλογα προς τον σκοπό, θεμιτό αυτό καθεαυτό,που επιδιώκει το μέτρο. Επομένως, η γνώμη μου είναι ότι δεν πρέπει να δοθεί και πολύ μεγάλη σημασία στην έλλειψη αναφοράς, στην απόφαση B & Q, στο κριτήριο της αναλογικότητας και ότι η έλλειψη αυτή οφείλεται αποκλειστικά στις συγκεκριμένες στην υπόθεση εκείνη περιστάσεις, όπου προέκυπτε ότι τα «ενδεχόμενα» εμπόδια που παρεμβάλλονταν στις συναλλαγές δεν ήταν πολύ σημαντικά.

Για λόγους πληρότητας, θα ήθελα να παρατηρήσω ότι το Δικαστήριο είναι αυτό που προβαίνει σ' αυτή την εκτίμηση του σκοπού και των εμποδίων, τόσο βάσει του κριτηρίου της αναγκαιότητας όσο και βάσει του κριτηρίου της αναλογικότητας, όταν του ζητείται να ερμηνεύσει το άρθρο 30 ή το άρθρο 36 υπό το φως της συγκεκριμένης εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως που περιγράφεται στο προδικαστικό ερώτημα[30]. Κατά συνέπεια, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν, εν αμφιβολία, να απευθύνουν στο Δικαστήριο σχετικό προδικαστικό ερώτημα.

15. Με βάση τις προηγούμενες σκέψεις σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 30 της Συνθήκης όσον αφορά τις επίδικες εν προκειμένω εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις, καταλήγω στο συμπέρασμα *ότι* μια ρύθμιση που περιλαμβάνει (περιορισμένη) απαγόρευση απασχολήσεως μισθωτών την Κυριακή, όπως η επίδικη, είναι ικανή, σύμφωνα με τη διαπίστωση του αιτούντος δικαστηρίου, να παρεμβάλλει εμπόδια στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών υπό την ευρεία έννοια που έχει δοθεί στην έννοια αυτή με την απόφαση Dassonville· *ότι* ο επιδιωκόμενος από τις ρυθμίσεις αυτές σκοπός — δηλαδή η χορήγηση μιας, και μάλιστα της ίδιας ημέρας, αναπαύσεως στους εργαζομένους, δηλαδή η Κυριακή — μπορεί να θεωρηθεί ως σκοπός θεμιτός από πλευράς κοινοτικού δικαίου· *ότι* οι επίδικες ρυθμίσεις, ουδέτερες έναντι των εισαγωγών, δεν αποβλέπουν στη ρύθμιση των ρευμάτων του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών και ότι ούτε άλλωστε φάνηκε, υπό το φως επίσης των διαπιστώσεων των αιτούντων δικαστηρίων, ότι τα εμπόδια που προκαλούνται στο ενδοκοινοτικό εμπόριο μπορούν να διακυβεύσουν την πραγματοποίηση της κοινής αγοράς· *ότι* υπό τις περιστάσεις αυτές τίποτε δεν επιτρέπει να θεωρηθεί ότι τα παρεμβληθέντα στις συναλλαγές εμπόδια υπερβαίνουν το μέτρο που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση του επιδιωκομένου σκοπού ή ότι τα εν λόγω εμπόδια είναι δυσανάλογα προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Κατά συνέπεια, φρονώ ότι οι επίδικες εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις συμβιβάζονται με το άρθρο 30.

30 — Βλ. τη νομολογία όπως αυτή αναφέρεται στην υποσημείωση 19.

Η ερμηνεία του άρθρου 34 της Συνθήκης

16. Με την απόφαση περί παραπομπής που εκδόθηκε στην υπόθεση C-332/89 ζητείται από το Δικαστήριο να αποφανθεί και επί της ερμηνείας του άρθρου 34, επ' ευκαιρία μιας απαγορεύσεως απασχολήσεως μισθωτών την Κυριακή. Επομένως, αντικείμενο του ερωτήματος είναι αν μια τέτοια απαγόρευση μπορεί να θεωρηθεί ως ποσοτικός περιορισμός επί των εξαγωγών, ασυμβίβαστος με τη Συνθήκη.

Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό, αρκεί η υπόμνηση της πάγιας νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με το άρθρο 34 της Συνθήκης. Με την απόφασή του Groenveld του 1979, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ως εξής:

« Η διάταξη αυτή (το άρθρο 34) αφορά τα εθνικά μέτρα που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα να περιορίζουν ειδικά τα ρεύματα των εξαγωγών και να δημιουργούν έτσι μια διαφορά ως προς τη μεταχείριση μεταξύ του εσωτερικού εμπορίου κράτους μέλους και του εξαγωγικού του εμπορίου, κατά τρόπον ώστε να εξασφαλίζεται ειδικό πλεονέκτημα στην εθνική παραγωγή ή στην εσωτερική αγορά του ενδιαφερομένου κράτους, σε βάρος της παραγωγής ή του εμπορίου άλλων κρατών μελών. Αυτό δεν συμβαίνει στην περίπτωση μιας απαγορεύσεως (η οποία δεν επιτρέπει στους παρασκευαστές αλλαντικών να διατηρούν σε απόθεμα και να μεταποιούν το κρέας αλόγου), που εφαρμόζεται αντικειμενικώς στην παραγωγή εμπορευμάτων ορισμένου τύπου χωρίς να γίνεται διάκριση ανάλογα με το αν τα εμπορεύματα αυτά προορίζονται για την εγχώρια αγορά ή προς εξαγωγή » (σκέψη 7).

Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, που έχει έκτοτε επανειλημμένα επιβεβαιωθεί από το Δικαστήριο [31], δεν είναι δυνατό εμπορικές ρυθμίσεις που εφαρμόζονται αδιακρίτως (δηλαδή, με άλλα λόγια ρυθμίσεις που δεν έχουν ούτε ως αντικείμενο ούτε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό ειδικώς των εξαγωγών) να θεωρούνται ασυμβίβαστες με το άρθρο 34. Η λύση αυτή πρέπει να ισχύσει και για μια ρύθμιση που εφαρμόζεται αδιακρίτως όπως η υπό κρίση σήμερα: όπως προανέφερα, η εν λόγω ρύθμιση δεν έχει ως αντικείμενο τον διακανονισμό των ρευμάτων του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών και δεν υπάρχει τίποτα, άλλωστε, που να φανερώνει ότι καθιστά την παραγωγή ή την εμπορία των προοριζόμενων για εξαγωγή εμπορευμάτων δυσχερέστερη απ' αυτήν των εμπορευμάτων που προορίζονται για την εγχώρια αγορά.

Η ερμηνεία των άρθρων 59 επ. της Συνθήκης

17. Τα άρθρα 59 επ. της Συνθήκης αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών, με την απόφαση δε περί παραπομπής που είχε εκδοθεί στην υπόθεση C-332/89 ζητείται από το Δικαστήριο να αποφανθεί αν η απαγόρευση απασχολήσεως εργαζομένων την Κυριακή αντίκειται προς τις διατάξεις αυτές.

Φρονώ ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό πρέπει να αντληθεί από το πρώτο εδάφιο του άρθρου 60 της Συνθήκης. Η διάταξη αυτή έχει ως εξής:

« Κατά την έννοια της παρούσης συνθήκης, ως υπηρεσίες νοούνται οι παροχές που κατά κανόνα προσφέρονται αντί αμοιβής, *εφόσον δεν διέπονται από τις διατάξεις τις σχετικές*

31 — Βλ., π.χ., και την απόφαση Oebel (που έχει προαναφερθεί στην υποσημείωση 13), την απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1982, 286/81, Oosthoek (Συλλογή 1982, σ. 4575), την απόφαση της 10ης Μαρτίου 1983, 172/83, Interhuiles (Συλλογή 1983, σ. 555) και την απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 1984, 237/82, Jongeneel Kaas (Συλλογή 1984, σ. 484).

με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των κεφαλαίων και των προσώπων » (η υπογράμμιση δική μου).

Δεδομένου ότι όσον αφορά την υπόθεση που απασχολεί το Δικαστήριο πρέπει να αναγνωριστεί, σύμφωνα με την απόφαση που εκδόθηκε στην υπόθεση C-145/88, ότι η επίδικη ρύθμιση είναι μια εμπορική ρύθμιση που εμπίπτει στο άρθρο 30, δεν πρέπει να εφαρμοστούν επ' αυτής οι διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας υπηρεσιών.

Η ερμηνεία των άρθρων 3, στοιχείο στ, 5 και 85 της Συνθήκης

18. Τέλος, απομένει να εξεταστεί το πρόβλημα της ενδεχομένης εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού της Συνθήκης σε ρυθμίσεις όπως οι επίδικες. Και στις δυο υποθέσεις, οι καθών έθιξαν το πρόβλημα αυτό στις διαφορές της κύριας δίκης. Μόνο το δικάζον στην υπόθεση C-332/89 εθνικό δικαστήριο έχει υποβάλει στο Δικαστήριο το ερώτημα αυτό για την έκδοση σχετικής προδικαστικής αποφάσεως, στηριζόμενο προφανώς στο επιχείρημα των καθών της κύριας δίκης ότι οι επικρινόμενες ρυθμίσεις « νοθεύουν τον ανταγωνισμό » και ότι, λαμβάνοντας ή διατηρώντας σε ισχύ τέτοια μέτρα, ένα κράτος μέλος παραβιάζει τους κανόνες ανταγωνισμού της Συνθήκης. Ωστόσο, αναφορικά με τα άρθρα 3, στοιχείο στ, και 85, δεν πρόκειται για τέτοιου είδους διαταραχή στον ανταγωνισμό. Οι διατάξεις αυτές ναι μεν αφορούν τη διατήρηση του ανταγωνισμού στο εσωτερικό της κοινής αγοράς, πλην όμως είναι σχετικές με απαγόρευση αφορώσα συμφωνίες και εναρμονισμένες πρακτικές μεταξύ *επιχειρήσεων* που είναι ικανές να νοθεύουν τον ανταγωνισμό. Είναι προφανές ότι δεν τίθεται ζήτημα τέτοιων συμφωνιών ή εναρμονισμένων πρακτικών όσον αφορά την κατάσταση που έχει υποβληθεί από το αιτούν δικαστήριο.

Βεβαίως, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι από τις συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 3, στοιχείο στ, 5 και 85 της Συνθήκης ΕΟΚ απορρέει ότι οι αρχές του άρθρου 85 πρέπει να τηρούνται και από τα κράτη μέλη. Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι τα κράτη μέλη έχουν την υποχρέωση να μη θεσπίζουν ούτε να διατηρούν σε ισχύ μέτρα ικανά να αίρουν την πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 85 της Συνθήκης ΕΟΚ. Αυτό συμβαίνει ιδίως όταν ένα κράτος μέλος ευνοεί τη σύναψη συμπράξεων αντιθέτων προς το άρθρο 85 ή ενισχύει τα αποτελέσματά τους[32]. Ωστόσο, στη δικογραφία δεν υπάρχει το παραμικρό στοιχείο από το οποίο να προκύπτει ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει όσον αφορά τις ρυθμίσεις που έχουν υποβληθεί στην κρίση των εθνικών δικαστηρίων.

Συμπέρασμα

19. Περαίνοντας τις ανωτέρω αναπτύξεις, θα προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα ως εξής:

32 — Βλ., π.χ., την απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 1987, 311/85, Vereniging van Vlaamse Reisbureaus (Συλλογή 1987, σ. 3801, ειδικότερα σκέψεις 9 και 10).

« Όσον αφορά την υπόθεση C-312/89:

τα άρθρα 30 και 36 της Συνθήκης ΕΟΚ πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι η απαγόρευση που προβλέπουν δεν ισχύει επί εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως η οποία απαγορεύει την απασχόληση μισθωτών την Κυριακή όταν η ρύθμιση αυτή, η οποία δεν έχει ως αντικείμενο τον διακανονισμό των ρευμάτων του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών, δεν καθιστά την εμπορία των εισαγομένων εμπορευμάτων δυσχερέστερη απ' ό,τι αυτή των εγχωρίων ούτε καθιστά την αγορά λιγότερο προσιτή στα εισαγόμενα προϊόντα. Σε μια τέτοια περίπτωση, τα περιοριστικά αποτελέσματα επί του ενδοκοινοτικού εμπορίου που μπορεί ενδεχομένως να προκύψουν από την εν λόγω ρύθμιση δεν υπερβαίνουν το μέτρο που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση του επιδιωκομένου σκοπού ούτε είναι δυσανάλογα με τον σκοπό αυτό.

Όσον αφορά την υπόθεση C-332/89:

τα άρθρα 30 έως 36 της Συνθήκης ΕΟΚ πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι η απαγόρευση που προβλέπουν δεν ισχύει επί εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως η οποία απαγορεύει την απασχόληση μισθωτών την Κυριακή όταν η ρύθμιση αυτή, η οποία δεν έχει ως αντικείμενο τον διακανονισμό των ρευμάτων του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών, δεν καθιστά την εμπορία των εισαγομένων εμπορευμάτων δυσχερέστερη απ' ό,τι αυτή των εγχωρίων ούτε καθιστά την αγορά λιγότερο προσιτή στα εισαγόμενα προϊόντα. Σε μια τέτοια περίπτωση, τα περιοριστικά αποτελέσματα επί του ενδοκοινοτικού εμπορίου που μπορεί ενδεχομένως να προκύψουν από την εν λόγω ρύθμιση δεν υπερβαίνουν το μέτρο που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση του επιδιωκομένου σκοπού ούτε είναι δυσανάλογα με τον σκοπό αυτό. Ούτε τα άρθρα 59 έως 66 ούτε οι συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 3, στοιχείο στ, 5 και 85 της Συνθήκης εφαρμόζονται επί μιας ρυθμίσεως του είδους αυτού. »